

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-11>

УДК 32:323.2:327

Кирпичник Р.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИЧНО-КУЛЬТУРНІ СТРИМУЮЧІ ФАКТОРИ ВСТУПУ ШВЕЦІЇ І ФІНЛЯНДІЇ В НАТО ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Анотація. Досліджено рушійні сили та специфічні чинники формування політико-культурних факторів стримування щодо вступу Швеції та Фінляндії в НАТО. Розглянуто та узагальнено особливості походження, а також змісту моделі північноєвропейського нейтралітету. Конкретизовано категоріально-понятійний апарат дослідження концепції «фінляндизація». Доведено негативний вплив даної концепції на формування незалежної внутрішньої та зовнішньої політики держави. Доведено що питання нейтралітету має глибоке політико-культурне значення для обох країн. З'ясовано сукупну дію об'єктивних та суб'єктивних причин «вимушеного нейтралітету» даних країн. Проаналізовано взаємозалежність між політично-культурними та зовнішньополітичними постулатами на різних історичних етапах. Окреслено перспективи подолання негативних чинників нейтралітету та набуття повноправного членства в Північноатлантичному альянсі.

Ключові слова: політична культура, північноєвропейський нейтралітет, Швеція, Фінляндія, євроатлантична інтеграція, «фінляндизація».

Курпичник Ruslan

Taras Shevchenko National University of Kyiv

POLITICAL-CULTURAL CONSTRAINTS ON SWEDEN'S AND FINLAND'S ACCESSION TO NATO AND HOW TO OVERCOME THEM

Summary. The driving forces and specific factors behind the formation of political and cultural deterrents regarding Sweden and Finland's accession to NATO have been investigated. The political situation of the world is marked by global transformations in all spheres of life, the process of democratization, the development of international relations, information and technological progress. The specific political and cultural factors of the acquisition by the states of neutral status and its evolution, taking into account socio-political processes within the state itself, existing national interests and foreign policy priorities. Weaknesses of the concept of state neutrality of these countries were considered, external constraints on their accession to NATO were identified. The role of the globalization process in the review of neutrality policy has been identified. The characteristic features of the functioning of the Scandinavian model of state neutrality in modern conditions are revealed. The issue of neutrality has been shown to have profound political and cultural significance for both countries. The main range of problems that are needed is highlighted to resolve these countries in order to overcome "forced neutrality". Based on an analysis of conditions, necessary for the waiver of neutrality, a set of rules has been developed to ensure international security in their territories and effectively implement the foreign policy strategies of states aspiring NATO. The peculiarities of the origin and content of the model of North European neutrality are considered and generalized. The categorical and conceptual apparatus of the study of the concept of "finnishization" is specified. The negative influence of this concept on the formation of independent domestic and foreign policy of the state has been proved. The cumulative effect of the objective and subjective causes of the "forced neutrality" of these countries is examined. The interdependence between political, cultural and foreign policy postulates at different historical stages is analyzed. The perspectives of overcoming the negative factors of deterrence and full membership in NATO.

Keywords: political culture, North European neutrality, Sweden, Finland, Euro-Atlantic integration, "finnishization".

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. політичне становище світу відзначається глобальними трансформаціями в усіх сферах життя, процесом демократизації, розвитком міжнародних відносин, інформаційним і технічним прогресом. Саме ці процеси, які відбуваються в епоху глобалізації, впливають на політичне життя кожної окремої держави, тому їх потрібно враховувати при формуванні зовнішньополітичного курсу. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на те, що дискусія стосовно усіх «за» і «проти» щодо позаблокового статусу Швеції та Фінляндії є актуальною не тільки для зміцнення геополітичної ролі цих країн, а й всієї Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики даної теми присвячені твори як вітчизняних, так іноземних вчених. Серед яких роботи Мельника О., Пашкова М., Ховлетта Д., Мякеля Я., Макнамара Е., Хіманена П., Щур М.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досвід формування політичної культури Швеції та Фінляндії не має аналогів у світі це по впливало не тільки на внутрішню політику, а й на зовнішній вектор розвитку даних країн. Якщо Швеція ще з першої половини ХІХ століття обрала для себе миролюбний добре озброєний нейтралітет, то у випадку з Фінляндією даний статус був вимушеним кроком за-

для збереження власної незалежності. Сьогодні у зв'язку з нестабільною геополітичною ситуацією у світі багато країн починають переосмислювати свою концепцію нейтралітету. У зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, вони змушені визначитися з майбутнім статусом в нових реаліях. Пріоритетом було обрано розробку та впровадження поглибленої співпраці з НАТО, перегляд на національному рівні політики нейтралітету, спрямування інвестицій в науково-військову сферу.

Мета статті. Головним завданням даної статті є дослідження та оцінка основних рушійних сил та специфічних чинників формування політико-культурних стримуючих факторів щодо вступу Швеції та Фінляндії в НАТО та подолання їх з урахуванням національних особливостей та імперативами глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб розглянути основні чинники які впливали на формування та розвиток концепції північно-європейського нейтралітету та наявні результати даного явища, ми спробуємо зв'язати їх в систему відношень, яка, на нашу думку, схематизує особливу модель політичної культури даних країн.

Методологічно наше дослідження буде базуватися на декількох положеннях.

Перше і саме основне є те, що історичні факти та соціально-політичні процеси є унікальними, а це означає, що історичні паралелі є обмеженими в своїй продуктивності. Другий аспект включає в себе те, що визначення внутрішнього та зовнішнього вектору розвитку базується на концепції статистичної вірогідності (визначення чинників, які сприяють або унеможливають реалізацію того чи іншого аспекту, врахування збігу обставин, впливу індивідуального чинника, волі правлячої еліти). Третім є те, що «фінляндизація», розглядається як категорія вимушеного нейтралітету, тобто такого який нав'язується сильнішою країною слабшій, та несе в собі формування загальнонаціонального комплексу неповноцінності.

Після закінчення холодної війни, кардинальних змін зазнало і поняття безпеки в цілому. Трансформувалась і сама характеристика головних загроз, та викликів в міжнародній безпеці. В цих нових реаліях та викликах, перед якими стоїть сьогоденній соціально-політичний устрій Європи, саме Швеція та Фінляндія починають докорінно переосмислювати свій позаблоковий статус, та проводити політику на зближення з НАТО.

Специфічність трансформації фінського та шведського нейтралітету пояснюється, насамперед, особливостями північноєвропейської стратегічної культури та географічною близькістю військової загрози. В умовах домінування великих держав в Північній Європі склалися дві головні моделі поведінки – «альянс з сильнішими та успішнішими» (Данія, Норвегія, Ісландія) та «балансування» (Швеція, Фінляндія). Найбільш важливим, політико-культурним аспектом у всій концепції північноєвропейського нейтралітету була відмова Швеції від експансіонізму, саме після цього скандинавські народи перестали вбачати загрозу один в одному.

Після Другої світової війни зникає загроза із заходу, найбільшу загрозу уособлювали спочатку СРСР, а в даний момент Російська Федерація.

У зв'язку з небезпекою яка надходила зі сторони СРСР Данія, Норвегія, Ісландія вступили в НАТО, тоді як Швеція (за національним самовизначенням) та Фінляндія (вимушено) застосували модель балансування. З закінченням холодної війни сформувалася певна ілюзія, що повномасштабна війна в Європі є малоімовірною. Саме ці стратегічні прорахунки призвели до недооцінки військових загроз. Саме військова загроза з боку РФ, стала ключовим мотивом перегляду нейтралітету, включаючи можливість повноправного членства в Північноатлантичному альянсі, що активно визнають правлячі кола двох країн.

Традиційне розуміння «фінляндизації» – це «гнучка не конфронтаційна політика малої держави у відносинах з великим сусідом, що потребує певних поступок і компромісів заради захисту ключових національних інтересів і збереження суверенітету» [3]. Варто відзначити, що для самих фінів це не була дуже бажана, чи позитивна модель. Фінська влада і суспільство повинні були постійно поступатися частиною свого суверенітету, щоб догодити Москві. Фіни ніколи не почувалися безпечно. Завжди існувала можливість того, що Радянський Союз захоче отримати більший контроль над життям країни. Це дуже чітко прослідковується в Договорі про дружбу, співпрацю та взаємну допомогу, який було підписано в 1948 році. Згідно з цим договором, Фінляндія мала надавати військову допомогу Радянському Союзу в разі нападу на нього, надати дозвіл на розміщення радянських військових баз на своїй території, країна була зобов'язана звертатися по військову допомогу до СРСР в разі нападу на свою територію. Під час Холодної війни були моменти, коли країна стояла перед серйозною небезпекою, що Радянський Союз в будь-яку хвилину міг «запропонувати» Фінляндії таку свою військову допомогу, від якої вона не могла б відмовитися. Це була ситуація постійної небезпеки.

На сьогоденній день в самій Фінляндії не без допомоги інформаційного впливу Росії, прощтовується теза про ідеалізацію періоду Холодної війни, бо не дивлячись на поступки у власному суверенітеті країні вдалося домогтися економічного успіху, але це був зовсім непростий процес. Період «Дива» у фінській економіці почався вже у 1990-х роках, коли Фінляндії вдалося вийти з економічного спаду, породженого падінням Радянського Союзу. Тільки після цього настав час «НОКІА» та інших компаній, які породили найбільший економічний успіх в історії країни. Але в часи Холодної війни великі фінські компанії були вимушені орієнтуватися на радянський ринок, і таким чином країна була прив'язана до радянської економіки. Коли ця економічна модель розвалилася, економіка країни поринула в найглибшу кризу в історії. Із кризи Фінляндії вдалося вийти тільки тому, що країна мала консолідовану демократію, і могла проводити економічну політику, спрямовану на оздоровлення та збалансування своєї економіки. В економіці Фінляндія явно наслідувала західні зразки. Фінляндія бачила себе в числі ринкових економік та демократичних країн. В жодному випадку вона не вбачала в Радянському Союзі приклад

для наслідування. Фінляндія весь час прагнула бути з західним світом, але вона була обмежена цією угодою з СРСР [4].

Усвідомлюючи усі виклики сьогоденної геополітичної ситуації, Швеція і Фінляндія стали ближче до НАТО, більше, ніж будь-який інший партнер по Північноатлантичному союзу, щоб вирішити задачу захисту Балтії. Не дивлячись на всі старання у даному напрямку вони прийшли до розуміння того, що між партнерами і союзниками Північноатлантичного союзу існує червона лінія, коли мова йде про колективну оборону. Для Швеції і Фінляндії ця червона лінія може бути швидше сірою зоною. Можна без перебільшення відзначити, що НАТО це – найуспішніший військово-політичний альянс в історії. Саме його існування зберегло мир в Європі протягом 70 років. Пов'язуючи безпеку кожного члена з усіма іншими відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору – «напад на одного буде вважатися нападом на всіх» – кожен учасник може бути впевнений, що йому не доведеться стояти на самоті проти агресора. І саме в цьому полягає суть розуміння, що тільки повноправне членство може гарантувати безпеку країни.

В цей же час офіційні дослідження в обох країнах вивчили суть питання і прийшли до висновку, що вступ в НАТО посилить стримування Росії в регіоні не тільки в військовому плані, а й дасть змогу виправити цілий комплекс політико-культурних проблем, обрати нарешті союз з «сильним та успішним», а не вимушений нейтралітет, на угоду країні соціальний устрій якої повністю протилежний, твоїм загально національним цінностям.

Водночас для Фінляндії і Швеції стратегічно важливо, щоб південне узбережжя Фінської затоки і східне узбережжя Балтійського моря залишалися вільними. Тому обидві країни зацікавлені в посиленні безпеки Балтійських країн за допомогою адекватних військових засобів. З точки зору НАТО, спільний вступ Фінляндії і Швеції був би корисним.

Щоб прорахувати усі можливі варіанти та наслідки вступу Швеції та Фінляндії в НАТО, на замовлення урядами двох країн група незалежних експертів провела дослідження даного питання. І якщо він щось і доводить, це той факт, що публічні фінські дебати щодо членства в НАТО досі були дуже аматорськими: жваві емоції заміняли факти, безпідставні припущення заміняли серйозне дослідження, а безапеляційна думка приховувала недостатні знання. Групі не довірили висловлювати свою преференцію за чи проти членства в НАТО. Їй також не доручали надати балансовий звіт на зразок «за» і «проти». Завдання полягало просто у спробі зробити оцінку потенційних наслідків членства в НАТО з максимально критичної точки зору.

Група чітко дотримувалася свого мандата, за одним суттєвим винятком. Стало очевидно, що вибір Фінляндії і Швеції (або навпаки) вступати чи не вступати до НАТО, окремо чи разом, може призвести до різних наслідків для безпеки і оборони. Тому група вирішила, за власної ініціативи, розширити свій аналіз включивши до нього гіпотезу про те, що Швеція можливо вступить до НАТО, а Фінляндія – ні, бо це могло би змінити регіональну

стратегічну і військову ситуацію в регіоні. Найдовший розділ документа присвячений мінливому стратегічному середовищу. Він поділений на дві частини – одна присвячена Росії, а інша – стану структур колективної безпеки в Європі.

У Звіті чітко вказано на те, що Росія як динамічна і незадоволена держава – країна, якою править не закон, а одна людина – спричинила значні негативні зміни в Європі. Її політика неоднозначна і вона навіть пишається тим, що процес прийняття рішень є максимально незрозумілим і непередбачуваним. Більше того, здатність Росії приймати стратегічні рішення швидко і виконувати їх військовими і політичними засобами з великою швидкістю і жвавістю відрізняє її від царської імперії і Радянського Союзу.

У Європі бачення безпеки через співробітництво розмила російська зухвалість і політика сили. Модель міжнародного порядку, яку сповідує Росія, ґрунтується на балансі сил між головними дійовими особами, які узурпують свої права на сфері інтересів. Зухвале ігнорування Росією встановленої системи норм і заходів з розбудови довіри посилює недовіру. Внаслідок цього політична конфронтація і військова напруженість посилюється і в регіоні Балтійського моря. Із зростанням ризику військових інцидентів і ескалації військової активності безпека цих країн виглядає дуже вразливою.

Дослідники зробили чудову роботу, детально описавши, що означає членство в Альянсі. Вони описали як основне призначення НАТО, так і варіанти, пов'язані з повноправним членством. Розширення мандата групи зробило можливим логічне вивчення усіх чотирьох можливих альтернатив, відкритих перед двома країнами:

- 1) приєднання до НАТО лише Швеції;
- 2) вступ до Альянсу тільки Фінляндії;
- 3) і Швеція, і Фінляндія відмовляються від членства в Північноатлантичному Альянсі;
- 4) обидві країни стають членами НАТО [2].

На даний час Швеція і Фінляндія дотримуються різних оборонних підходів у безпековій політиці. Якщо офіційний Стокгольм намагається перебудувати оборонну концепцію і рухається у напрямі зближення з НАТО, то Гельсінкі продовжує покладатися на власні ресурси і доволі неохоче погоджується на співпрацю як зі своїм сусідом, так і з військово-політичними блоками. Але не дивлячись на це варто підкреслити, що на тлі поглиблення співпраці з НАТО нового виміру набуває і регіональне співробітництво. Швеція та Фінляндія 24 січня 2014 р. уклали угоду про двостороннє співробітництво в галузі безпеки, на основі якої були створені комісії з оцінки перспектив здійснення цієї ініціативи. Таким чином, поява нових загроз регіональній безпеці зближує позиції країн у військово-політичній сфері.

На початку лютого 2015 р. було опубліковано підсумковий звіт про поглиблення військово-технічного співробітництва між Фінляндією і Швецією в найближчі роки, присвячений як короткостроковим, так і довгостроковим перспективам розвитку збройних сил Швеції та Фінляндії в їх тісній співпраці. У якості довгострокових цілей військової співпраці між Фінляндією та Швецією визначено безпеку в регіональному контексті, ефективне вико-

ристання на оборону наявних ресурсів, можливість діяти спільно як всередині Швеції чи Фінляндії, так і на теренах Північної Європи загалом.

Чимало експертів дотримуються думки, що з огляду на підписану декларацію, а також участь Швеції і Фінляндії у різних навчаннях у рамках Альянсу у випадку війни вони щонайменше нададуть свої території у якості військових об'єктів для військ НАТО. Швеція і Фінляндія також мали намір розширити співпрацю у сфері оборони і створити спільну військово-морську тактичну групу на тлі зростання напруженості у відносинах з Росією в районі Балтійського моря. Статус двох країн як неформальних союзників в регіоні має як сильні, так і слабкі сторони. З одного боку, він може зміцнити колективну оборону, готуючись до спільних дій в разі необхідності. Але якщо статус відкрито не визнається, він може розім'яти і тим самим підірвати спільне зобов'язання, яке союзники прийняли один перед одним. Для Швеції і Фінляндії цей статус, швидше за все, означає, що вони обидва отримають і, як очікується, будуть надавати підтримку з боку НАТО в разі кризи в їх околицях. Але це тендітна позиція, яка залежить від обставин. Крім того, обидві країни не мають офіційного доступу до прийняття рішень Північноатлантичним союзом і спільному оперативному плануванню. Розроблені механізми консультацій і розширений обмін інформацією з оперативного планування можуть допомогти усунути ці недоліки і прискорити дії в разі кризи. Але ні в якому разі не можуть замінити повноправного членства в НАТО, що і повинні усвідомлювати уряди двох країн.

Висновки та пропозиції. Виходячи з усіх вище зазначених факторів ми можемо підкреслити, що північноєвропейська політика нейтра-

літету та політична культура складалася в дуже специфічних умовах, які не можна інтерпретувати в інших країнах. Однак є ряд ключових аналітичних уроків, які слід винести з досвіду двох країн. Питання нейтралітету має глибоке політико-культурне значення для обох країн. Якщо для Швеції це її природній історичний стан, то для Фінляндії вимушений статус для збереження власного суверенітету на угоду більш сильнішому сусіду. З процесом глобалізації та викликів які постали перед країнами, змінилась динаміка перегляду ролі принципу нейтралітету у зовнішній політиці. Після завершення 1991 р. еволюція даного поняття відбувалася лише на рівні доктринальних змін, суттєво не зачіпаючи практичні аспекти. З 2014 р. для Фінляндії характерне розгортання суспільних дискусій з приводу доцільності дотримання нейтралітету та неприєднання до військово-політичних блоків, що пов'язано з загрозою російської агресії та погіршенням безпекової ситуації у регіоні Північної Європи та Балтійського моря. Питання приєднання до Північноатлантичного Альянсу залишається відкритим, так як це вже стало не просто питанням зовнішньополітичного курсу країни, а подоланням глибоких політико-культурних комплексів меншовартості та покори перед сильнішим сусідом на угоду якому йде відмова від участі у військових союзах, що загрожують Росії, в обмін на економічну стабільність та хиткі гарантії безпеки.

Можна припустити, що в скорому часі обидві країни повністю передивляться, свій нейтральний статус можна з метою забезпечення себе від регіональних загроз, актуальність яких останніми роками зростає.

Список літератури:

1. Мельник О., Клименко В. Нейтралітет у євроатлантичному вимірі: історія і сучасність. *Національна безпека і оборона*. 2012. № 2–3. С. 38–44.
2. Мякеля Я. «Нордичний дует має триматися разом» дослідження щодо членства в НАТО, опубліковане у Фінляндії. *NATO REVIEW*. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2016/05/19/nordichnij-duet-ma-trimatisya-razom-doslidoennya-shchodo-chlenstva-v-nato-opublikovane-u-fnlyand/index.html> (дата звернення: 19.05.2016).
3. Пашков М. Шведська модель безпеки: миролюбний, добре озброєний нейтралітет. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 1(105). С. 40–43.
4. Щур М. «Фінляндизація» не підходить для України, це принизливо – фінський політолог. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25424429.html> (дата звернення: 17.06.2014).
5. Макнамара Е.М. Як зберегти безпеку нордично-балтійського регіону. *НАТО Ревю*. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2016/03/17/yak-zberegti-bezpeku-nordichno-baltjs-kogo-regonu/index.html> (дата звернення: 17.03.2016).

References:

1. Melnyk, O., & Klymenko, V. (2012). Nejrtralitet u yevroatlantychnomu vymiri: istoriya i suchasnist [Neutrality in the Euro-Atlantic dimension: history and the present]. *Nacionalna bezpeka i oborona*, no. 2–3, pp. 38–44.
2. Myakelya, Y. (2016). «Nordychnyy duet maye trymatysya razom» doslidzhennya shchodo chlenstva v NATO, opublikovane u Finlyandiyi [Nordic duo should stick together»study on NATO membership published in Finland]. *NATO REVIEW* (electronic journal). Available at: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2016/05/19/nordichnij-duet-ma-trimatisya-razom-doslidoennya-shchodo-chlenstva-v-nato-opublikovane-u-fnlyand/index.html> (accessed 19 May 2016).
3. Pashkov, M. (2009). Shvedska model bezpeky: myrolyubnyy, dobre ozbroenyuy neytralitet [Swedish Security Model: Peaceful, well-armed neutrality]. *Natsionalna bezpeka i oborona*, no. 1(105), pp. 40–43.
4. Shchur, M. (2014). «Finlyandyzatsiya» ne pidkhodyt' dlya Ukrayiny, tse prynyzylyvo – fins'kyy politolog [Finnishisation is not appropriate for Ukraine, it is humiliating – a Finnish political scientist]. *Radio Svoboda* (electronic journal). Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/25424429.html> (accessed 17 June 2014).
5. Maknamara, E.M. (2016). Yak zberehty bezpeku nordychno-baltiys'koho rehionu [How to keep the Nordic-Baltic region safe]. *NATO REVIEW* (electronic journal). Available at: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2016/03/17/yak-zberegti-bezpeku-nordichno-baltjs-kogo-regonu/index.html> (accessed 17 March 2016).